

MARIUSZ MACIEJCZAK¹

***UWARUNKOWANIA ROZWOJU POLSKIEGO
ROLNICTWA – OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA
NAUKOWA Z OKAZJI 55-LECIA WYDZIAŁU
NAUK EKONOMICZNYCH SGGW W WARSZAWIE***

WPROWADZENIE

Dokonujące się w szybkim tempie zmiany we wszystkich dziedzinach życia społeczno-gospodarczego, zarówno na świecie, jak i w Polsce, bardzo często dla osób biorących w nich udział przebiegają w sposób niezauważony. Niejednokrotnie przemian dziejących się na naszych oczach niedoceniaamy, uważając, iż są naturalną kolejną rzeczą. Jednocześnie uczestnicząc w nich, mamy także niepełną wiedzę i przekonanie o naszym wpływie na ich kierunek i tempo. Stąd istotne jest, by w procesie rozwoju znaleźć czas i miejsce, aby zatrzymać się i pokusić o podsumowanie. Ważne jest jednak nie tylko dokonanie retrospekcji, podsumowania i wyciągnięcie wniosków z działań dokonanych, ale przede wszystkim określenie tych zakresów, procesów i czynników, które kształtowane dziś będą miały istotny wpływ na to, jak będzie wyglądało jutro. To właśnie wiedza na temat uwarunkowań rozwoju pozwala na aktywne uczestniczenie w nim i kształtowanie go w taki sposób, aby można było wykazać, iż dzieją się zmiany na lepsze – dokonuje się postęp.

Okazją do podsumowań i analizy uwarunkowań rozwoju polskiego rolnictwa stał się jubileusz 55-lecia Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Obchodzony w dniach 6–7 czerwca 2008 roku zgromadził nie tylko pracowników, absolwentów i obecnych studentów, ale także przyjaciół Wydziału z kraju i z zagranicy. Odbývająca się w ramach jubileuszowych obchodów Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa* pozwoliła zarówno na dokonanie oceny dzisiejsze-

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

go poziomu rozwoju polskiego rolnictwa, jak i wskazała na istotne czynniki, które – zdaniem środowiska ekonomistów zajmujących się tematyką rolnictwa i obszarów wiejskich – w Polsce będą odgrywały kluczową rolę w procesie kreowania postępu.

Celem niniejszego artykułu jest synteza i dyskusja z najważniejszymi wnioskami płynącymi z konferencji *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa* oraz wskazanie ich znaczenia dla rozwoju polskiego rolnictwa w globalizującym się świecie. Nie sposób w tak krótkim opracowaniu wymienić i omówić wszystkie referaty prezentowane na konferencji. Stąd w opracowaniu uwaga zostanie poświęcona referatom głównym z poszczególnych sesji tematycznych.

EDUKACJA I BADANIA – WARUNKI KONIECZNE ROZWOJU

Konferencja odbywała się w trzech blokach tematycznych: teoretyczne, wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa. Jednak już w wystąpieniach inauguracyjnych wskazano na czwarty, szerszy, bardziej utylitarny obszar związany z rozwojem nie tylko rolnictwa w Polsce – edukację i badania naukowe. Profesor Krystyna Gutkowska, prorektor ds. dydaktyki SGGW, podkreśliła historyczną i współczesną rolę, jaką pełni uczelnia wyższa w kształtowaniu rozwoju. Wskazała jednocześnie ważną rolę, jaką w ramach SGGW – najstarszej wyższej uczelni rolniczej, bezpośrednio wpływającej na rolnictwo i życie na polskiej wsi, pełni Wydział Nauk Ekonomicznych. Odniosła się w szczególności do ostatniego okresu transformacji ustrojowej i wyzwań, jakie pojawiły się w wyniku wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Tezy, jakie wynikały z wystąpienia prof. Gutkowskiej, zostały niejako rozwinięte i poparte danymi empirycznymi przez dziekana Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW, profesora Bogdana Klepackiego. Profesor Klepacki wygłosił referat przedstawiający historię, dzień dzisiejszy i przyszłość Wydziału, jako kuźni kadr dla polskiego rolnictwa, centrum badań i rozwoju oraz miejsce transferu wiedzy do praktyki życia gospodarczego [Klepacki 2008]. W swoim wystąpieniu podkreślił, iż już w Instytucie Agronomicznym w Marymoncie (1820–1840, według innych 1816–1840), do którego tradycji nawiązuje Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, a następnie w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnego (1840–1862), pierwszej uczelni rolniczej w Polsce, wykładano m.in. takie przedmioty ekonomiczno-rolnicze, jak: nauka zarządu gospodarskiego, rachunkowość gospodarcza oraz statystyka rolnicza i leśna. Zajęcia z tego zakresu prowadził Dyrektor Instytutu prof. Michał Oczapowski. Powołany do życia w 1953 roku Wydział Inżynieryjno-Rolniczy stał się miejscem tworzenia i przekazywania wiedzy ekonomiczno-rolniczej, a z czasem także społeczno-rolniczej i z zakresu nauk o zarządzaniu. Zmieniając swoje nazwy kolejno w 1956 roku na Wydział Ekonomiczno-Rolniczy i w 2008 roku na Wydział Nauk Ekonomicznych, Wydział nieprzerwanie rozwija prężnie działający dziś ośrodek naukowo-dydaktyczny o znaczeniu międzynarodowym.

Do końca 2007 roku Wydział Nauk Ekonomicznych wykształcił około 15 tysięcy absolwentów na studiach magisterskich, inżynierskich i licencjackich. Poza Polakami na Wydziale studiowały osoby z wielu krajów Europy i Azji. Dziś oferta dydaktyczna Wydziału to cztery kierunki (ekonomia, zarządzanie, finanse i rachunkowość oraz logistyka) na trzech poziomach kształcenia. Studenci mogą zdobywać wiedzę zarówno w języku polskim, jak i angielskim. Jednocześnie wielu studentów korzysta z możliwości zdobywania wiedzy za granicą oraz w ramach dodatkowych kursów, szkoleń czy seminariów. Wydział prowadzi także seminaria doktoranckie i liczne studia podyplomowe oraz inne formy kształcenia ustawicznego.

Trzonem i motorem rozwoju Wydziału jest kadra naukowa. Znakomite efekty jej pracy rokrocznie potwierdzane są publikacjami naukowymi, uczestnictwem w konferencjach naukowych i promocją na kolejne stopnie kariery naukowej. Nie bez znaczenia jest udział pracowników Wydziału w krajowych i międzynarodowych projektach badawczych. Osiągnięcia ostatnich lat w tym zakresie przedstawia tabela 1.

TABELA 1. Liczba publikacji oraz konferencji organizowanych przez pracowników Wydziału Nauk Ekonomicznych (d. Ekonomiczno-Rolniczego) w latach 2003–2007

Rodzaj publikacji	2003	2004	2005	2006	2007
Publikacje recenzowane	227	227	234	277	227
– z listy filadelfijskiej	1	12	8	8	9
– inne	226	215	226	269	218
Monografie i podręczniki	269	306,5	316	217	328
Konferencje krajowe i zagraniczne	8 (3)	11 (4)	15 (8)	10 (5)	19 (6)
Liczba nadanych:					
– stopni doktora	14	16	24	21	23
– habilitacji	6	3	4	2	2
– tytułów profesora	1	2	4	2	1

Źródło: Klepacki, 2008.

Działalność naukowa Wydziału koncentruje się głównie w katedrach. W strukturze Wydziału funkcjonuje obecnie pięć katedr: Ekonomii i Polityki Gospodarczej, Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, Polityki Agrarnej i Marketingu, Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych oraz Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa. Ich nazwy wskazują na podstawowy zakres działalności badawczej, choć jej w pełni nie wyjaśniają. Dziekan Klepacki podkreślił, że następuje ewolucja w kierunkach badań realizowanych przez Katedry, co wiąże się potrzebami rozwoju gospodarczego i społecznego Polski oraz świata, a także integracji z Unią Europejską (UE). Wskazał na główne kierunki badań aktualnie rozwijanych na Wydziale. Obejmują one przede wszystkim zagadnienia polityki i strategii rozwoju rolnictwa oraz rynków rolnych, globalizacji gospodarki światowej, metod prognozowania zjawisk i procesów gospodarczych, zastosowania metod statystycznych oraz edukacji, komunikowania i doradztwa.

Mówiąc o przyszłości, Dziekan Klepacki wskazał, iż priorytetem Wydziału musi być z jednej strony wysoka jakość kształcenia, poparta dobrym poziomem nauczania języków obcych oraz posługiwania się nowoczesnymi metodami z zakresu informatyki i ekonometrii, z drugiej zaś rozwój badań, w szczególności interdyscyplinarnych, powiązanych z praktyką, a także rozwijanie współpracy międzynarodowej.

Doceniając szczególną i znaczącą rolę, jaką Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW, a w szerszym kontekście edukacja i badania naukowe wnoszą w rozwój polskiego rolnictwa, należy podkreślić, iż warunkiem *sina qua non* tego rozwoju, szczególnie w sytuacji Polski, jest człowiek: student, badacz, nauczyciel, decydent, pracownik, przedsiębiorca, etc. To od utylitarnej hierarchii wartości, jakimi kierują się osoby biorące udział w rozwoju polskiego rolnictwa, od jakości pracy pojedynczych ludzi, niezależnie od ich miejsca w jego procesie i umiejętności ich współpracy, zależy, czy będzie on zbudowany na trwałych fundamentach. W kształtowaniu postępu w polskim rolnictwie, jako sektorze opartym na wiedzy, nie można zapominać, że ostatecznie to człowiek tworzy jego wartość.

TEORETYCZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU

W części konferencji poświęconej teoretycznym uwarunkowaniom rozwoju polskiego rolnictwa referat główny wygłosił profesor Zbigniew Adamowicz, kierownik Katedry Polityki Agrarnej i Marketingu SGGW, sprawozdawcami zaś zgłoszonych referatów byli doktorzy Mariusz Maciejczak i Adam Wąs. Omawiane przez sprawozdawców referaty w dużej mierze stanowiły dopełnienie i empiryczny dowód w ramach zawężonych zagadnień dla tez postawionych przez prof. Adamowicza. W szczególności referaty analizowały znaczenie innowacji i postępu biologicznego, w tym: produktów modyfikowanych genetycznie, perspektywy rozwoju społecznej odpowiedzialności i społeczeństwa informacyjnego na wsi, kwestie związane z wykształceniem, a także wpływ na rozwój czynników społeczno-kulturowych i techniczno-technologicznych oraz strategii dostosowawczych gospodarstw rolniczych.

W swoim wystąpieniu prof. Adamowicz szczególną uwagę poświęcił procesom globalizacji ekonomicznej i międzynarodowej integracji gospodarczej, jako jednym z głównych czynników warunkującym rozwój polskiego rolnictwa [Adamowicz 2008]. Ich teoretyczny kontekst wynika przede wszystkim z faktu, iż są to procesy dotyczące wszystkich obszarów aktywności człowieka, w szczególności zdarzeń i zjawisk zachodzących w światowej gospodarce, mających wpływ na to, co dzieje się w poszczególnych krajach, gospodarkach i społecznościach. Profesor Adamowicz podjął polemikę z niektórymi autorami uważającymi, iż globalizacja jest niekompletna, ponieważ nie tylko nie dotyczy rynków pracy, ale także w znacznym stopniu pomija rolnictwo. U podstaw tych twierdzeń leży przekonanie, iż niepełna liberalizacja rynków rolnych, jako przyczyna niekompletności globalizacji, jest czymś, co szkodzi ujawnieniu się kompletnych efektów globalnych. Zdaniem prof. Adamowicza z tymi opiniami można się zgodzić tylko częściowo, a nawet można im zaprzeczyć. Rolnictwo bowiem

uczestniczy w procesach globalizacji co najmniej na miarę swojej roli w gospodarce. Specyfiką uczestnictwa rolnictwa w procesach globalizacji jest to, iż nie odbywa się bezpośrednio poprzez podstawowe procesy produkcji i obrotu surowcami rolnymi. Globalizacja rolnictwa, jak wskazuje prof. Adamowicz, odbywa się głównie drogą pośrednią – poprzez umiędzynarodowienie rynków produktów żywnościowych oraz koncentrację agrobiznesu, zwłaszcza przemysłu rolno-spożywczego oraz sfery obsługi rolnictwa. Sama zaś globalizacja rolnictwa oznacza dążność do uprzemysłowienia rolnictwa, ograniczanie udziału tego sektora w tworzonej nadwyżce ekonomicznej i dochodach sektora rolniczego oraz w wydatkach ludności na żywność.

Jednocześnie w swoim referacie prof. Adamowicz podkreślił, iż globalizacja jest procesem dynamizującym transfer innowacji i upowszechniania postępu technicznego, biologicznego i organizacyjnego. Postęp kreowany przez liderów światowych szybko znajduje naśladowców, a unifikacja techniczna produkcji z zastosowaniem nowoczesnych technologii prowadzi do modernizacji i wzrostu produktywności i wydajności w całym rolnictwie. Globalizacja napędzana dążnością do podnoszenia efektywności mikroekonomicznej wywiera presję na upowszechnienie biotechnologii, w tym organizmów modyfikowanych genetycznie, co pociąga za sobą określone konsekwencje społeczne wśród rolników i mieszkańców wsi. W wyniku tych procesów uwalniają się niewykorzystane w rolnictwie zasoby pracy, a pozostający w rolnictwie ludzie są zmuszeni do poszukiwania nowych zajęć i dywersyfikacji źródeł dochodów. Zdaniem prof. Adamowicza, rozwijające się formy sieciowe gospodarki będą sprzyjać kumulacji wiedzy, podnoszeniu kwalifikacji ludzi, budowie kapitału ludzkiego i kapitału społecznego na wsi. Globalizacja dla wsi niesie także, jeśli nie ujednolicenie, to zbliżenie wzorców kulturowych i stylów życia w układzie wieś – miasto oraz w układzie międzynarodowym.

W odniesieniu do sytuacji Polski profesor Adamowicz stwierdził, iż rolnictwo polskie będzie do pewnego stopnia powtarzać europejską drogę modernizacji. Mimo wzrostu produktywności i efektywności będzie zachodził dalszy proces kurczenia się rolnictwa jako działu wytwórczego w gospodarce narodowej i proces jego społeczno-ekonomicznego zróżnicowania. W miejsce obecnie stosunkowo jednolitego rolnictwa rodzinnego rozwijać się będzie rolnictwo bardziej spolaryzowane pod względem ekonomicznym, społecznym i technologicznym. Kształtować się będą nowe elementy i nowe relacje w sferze agrobiznesu. Profesor Adamowicz uważa, iż w polskim rolnictwie można oczekiwać wyraźniejszego ukształtowania się trzech sektorów: rolnictwa komercyjnego, zrównoważonego rolnictwa wielofunkcyjnego i rolnictwa socjalnego.

Argumenty przedstawione przez prof. Adamowicza na poparcie tezy, iż rolnictwo istotnie uczestniczy w globalizacji, pozwalają stwierdzić, że zarówno polski sektor rolny, jak i polska wieś biorą w niej udział i są pod silnym wpływem jej procesów. Należy przypuszczać, iż procesy społeczno-gospodarcze wywołane zjawiskami globalizacyjnymi, jakie będziemy obserwowali w nadchodzących latach w polskim rolnictwie, będą co do swojej natury zbliżone do tych, jakie obserwujemy już dziś w gospodarkach wysoko rozwiniętych. Stąd wydaje się, iż

warto wśród nich, poza wymienionymi przez prof. Adamowicza, wskazać także te, które podkreślają kwestie jakościowe w odniesieniu zarówno do produktów, procesów, jak i kwestii organizacyjnych. Z jednej strony, co już jest silnie zarysowanym trendem w Polsce, będziemy obserwowali wzrost produkcji i spożycia produktów rolnych o wyższej jakości, jak żywność ekologiczna, tradycyjna czy produkty z oznaczeniami żywnościowymi. Z drugiej zaś strony sam proces produkcji rolnej będzie prowadzony przy uwzględnieniu takich czynników jakościowych, jak dobrostan zwierząt czy dbałość o środowisko naturalne. Natomiast w odniesieniu do sektora agrobiznesu czynnik jakościowy będzie odgrywał coraz istotniejszą rolę, chociażby w zakresie jego społecznej odpowiedzialności.

WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU

Wewnętrznym uwarunkowaniom rozwoju polskiego rolnictwa, omawianym na drugiej sesji konferencji, poświęcony był referat główny profesora Wojciecha Ziętara, kierownika Katedry Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw SGGW. Podobnie jak w poprzedniej, tak i w tej sesji zgłoszone referaty nawiązujące do jej tematyki przedstawione zostały przez sprawozdawców – doktorów Tadeusza Sobczyńskiego i Andrzeja Parzonko. Ich tematyka odnosiła się bezpośrednio do analizy kierunku zmian w indywidualnych gospodarstwach rolniczych, poziomu życia i zróżnicowania produkcji i dochodów, inwestycji i podatków czy rachunkowości, a także aspektów związanych z zagadnieniami dziedzinowymi, takimi jak: szacowanie ryzyka w sadach, hodowla roślin ogrodniczych czy produkcja owczarska.

W swoim referacie prof. Zięta omówił wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa, odnosząc je do trzech grup czynników: roli, jaką rolnictwo odgrywa w gospodarce narodowej, znaczenia i wykorzystania czynników produkcji (ziemia, praca i siła pociągowa), a także kierunków produkcji w polskim rolnictwie i ich regionalnego zróżnicowania [Zięta 2008]. Analizy polskich uwarunkowań zostały przedstawione na tle wybranych krajów UE: Danii, Francji, Niemiec i Wielkiej Brytanii, co pozwoliło na lepsze zrozumienie procesów, jakie miały i będą miały miejsce w Polsce. Jednocześnie dały asumpt do przedstawienia pozycji konkurencyjnej i siły polskiego rolnictwa w ramach UE.

Profesor Zięta wykazał, iż ciągły wzrost kosztów pracy w działach pozarolniczych i wyższe tempo wzrostu cen środków do produkcji nabywanych przez rolników od cen produktów rolnych prowadzi w Polsce do spadku jednostkowej opłacalności produkcji rolniczej. Procesy te wymuszają wzrost wydajności pracy w rolnictwie. Zauważył jednak, iż nie zależy on wyłącznie od działań podejmowanych przez rolników, lecz uwarunkowany jest możliwością odpływu nadwyżki siły roboczej z rolnictwa do działów pozarolniczych.

Jednocześnie polskie rolnictwo w porównaniu do innych krajów europejskich dysponuje znacznymi zasobami ziemi, siły roboczej i siły pociągowej. Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych w Polsce jest bardzo mała w porównaniu do badanych krajów europejskich. Natomiast pozytywnym zjawis-

kiem, zdaniem prof. Ziętary, jest wzrost udziału ziemi w gospodarstwach powyżej 20 ha użytków rolnych (UR). W 2007 roku gospodarstwa te użytkowały w Polsce 39% powierzchni UR. Jednocześnie poważnym atutem polskiego rolnictwa są bardzo duże zasoby siły roboczej. Profesor Ziętara argumentował jednak, iż nie są one właściwie wykorzystane, co powoduje niski poziom wydajności pracy w rolnictwie. Niski jest również poziom wykształcenia rolników. Jedyne rolnicy prowadzący gospodarstwa o powierzchni powyżej 50 ha UR posiadają odpowiednie wykształcenie. Także w tych gospodarstwach wiek rolników jest najniższy w stosunku do pozostałych grup. Dodatkowo prof. Ziętara wnioskował, iż wyposażenie polskich gospodarstw w siłę pociągową pod względem ilościowym można uznać za dobre, jednak jej jakość ze względu na wiek jest niska.

W odniesieniu do struktury produkcji prof. Ziętara stwierdził, że w strukturze produkcji towarowej dominuje produkcja zwierzęca, a wśród niej produkcja mleka i żywca wieprzowego. Wykazał jednocześnie, iż w zakresie produkcji zwierzęcej istnieje duże zróżnicowanie terytorialne chowu krów mlecznych i trzody chlewnej. W pięciu województwach centralnych i wschodnich utrzymuje się ponad 50% pogłównia krów. Natomiast ponad 50% pogłównia trzody chlewnej utrzymuje się w trzech województwach. Poziom intensywności produkcji roślinnej w Polsce prof. Ziętara uznał za zdecydowanie niższy od poziomu w porównywanych krajach. Jednak różnica w poziomie plonów jest zdecydowanie wyższa niż w poziomie nawożenia. Świadczy to, zdaniem prof. Ziętary, o gorszej sprawności polskiego rolnictwa.

Analiza głównych wewnętrznych uwarunkowań rozwoju polskiego rolnictwa przeprowadzona przez prof. Ziętare miała charakter czysto ekonomiczny. Dowiodła, iż zmiany zachodzące w polskim rolnictwie z jednej strony zmierzają w kierunku zwiększania efektywności produkcji, z drugiej zaś w kierunku tworzenia i umacniania przewag konkurencyjnych, pozwalających na konkurowanie na jednolitym rynku UE w większym stopniu na podstawie mechanizmów rynkowych niż na przykład dzięki dopłatom z unijnego budżetu. Należy jednak zauważyć, że proces zmian, na jakie wskazał prof. Ziętara w kontekście pozytywnym, czyli postęp, dotyczy głównie przedsiębiorstw rolniczych, które będą stanowiły trzon rozwoju polskiego rolnictwa, gdyż w dużej części skupiają zidentyfikowane czynniki potencjału rozwojowego. Powstaje jednak pytanie o czas i czynniki wewnętrzne warunkujące zmiany, jakie będą udziałem gospodarstw rolniczych, tych które z różnych przyczyn nie będą w stanie odpowiedzieć na wyzwania rosnącej konkurencji. Można zakładać, iż grupa ta sama w sobie, dziś i tylko w kontekście analiz ekonomicznych stanowi wewnętrzne uwarunkowanie rozwoju polskiego rolnictwa, rozumiane niestety w kategoriach regresu.

ZEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU

Trzecia sesja konferencji poświęcona została zewnętrznym uwarunkowaniom rozwoju polskiego rolnictwa. Referat główny wygłosił profesor Stanisław Stańko, kierownik Zakładu Ekonomiki Rolnictwa w Katedrze Ekonomiki Rolnictwa

i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych SGGW. Poprzedził on prezentacje referatów zgłoszonych do tej sesji przedstawionych przez doktorów Dariusza Kusza i Tomasza Rokickiego. Dotyczyły one wpływu procesów globalizacyjnych na zmiany nie tylko w UE, ale także w Chinach i Indiach, efektów działań i zakresu oddziaływań wspólnej polityki rolnej UE, a także czynników warunkujących rozwój, jak: współpraca, kapitał ludzki czy kwestie upadłości.

Referat prof. Stańko składał się z dwóch części – teoretycznej i empirycznej [Stańko 2008]. We wprowadzeniu teoretycznym prof. Stańko wskazał, iż różnie można klasyfikować czynniki zewnętrzne, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na rozwój rolnictwa. Czynniki te wpływają na wszystkie działające w sektorze rolnym przedsiębiorstwa (gospodarstwa rolnicze), które nie mogą ich kontrolować, lecz jedynie obserwować i dostosowywać się do zmian. Od ich identyfikacji, szybkości i możliwości przystosowania się do warunków i wymagań stanowionych przez te czynniki zależy rozwój gospodarstw i rolnictwa. Do czynników zewnętrznych prof. Stańko zaliczył kilka grup czynników. Są nimi czynniki demograficzne, tj. liczba i struktura wiekowa oraz zawodowa ludności, jej rozmieszczenie, przyrost naturalny, wykształcenie, wzorce gospodarstw domowych itp., elementy te wyznaczają wielkość popytu na różne dobra, w tym artykuły żywnościowe. Kolejną grupę stanowią czynniki ekonomiczne, do których prof. Stańko zakwalifikował: stopę wzrostu gospodarczego, dochody ludności, strukturę i poziom cen, tempo inflacji, bezrobocie, koniunkturę gospodarczą (świata, regionu, kraju, branży), dostępność i oprocentowanie kredytów, taryfy podatkowe, kursy walutowe, współpracę międzynarodową. Czynniki społeczno-kulturowe, stanowiące uzupełnienie czynników demograficznych i ekonomicznych, to kolejna grupa wyodrębniona przez prof. Stańko. Zaliczył do nich takie elementy, jak: wzorce wydatków ludności, systemy wartości, preferencje, upodobania – oddziałują one na zachowanie nabywców. Pozostałe grupy obejmują czynniki przyrodnicze (naturalne), jak: zasoby surowców, zanieczyszczenie środowiska, źródła i koszty energii, stosunki wodne, ilość i jakość użytków rolnych, czynniki technologiczne, obejmujące nowe odkrycia naukowe, wdrażanie nowych technologii, wydatki na badania i rozwój itp., oraz czynniki polityczno-prawne, stanowiące obraz zaangażowania państwa w regulację gospodarki, obejmujące takie elementy, jak polityka rządu, w tym polityka rolna, i współpraca międzynarodowa.

W podsumowaniu teoretycznej części swojego referatu prof. Stańko argumentował, iż oddziaływanie zewnętrznych sił i procesów rozwojowych na polskie rolnictwo i inne sektory wzmocniło się od czasu wstąpienia Polski do UE. Tezę tę prof. Stańko wykazał w części empirycznej, analizując zewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa, dotyczące czynników demograficznych i ekonomicznych w zakresie cen surowców rolnych, handlu zagranicznego, stopy inflacji, kursu walutowego złotego do euro oraz stopy wzrostu gospodarczego.

Analizując czynniki demograficzne, prof. Stańko wskazał, że liczba ludności w UE niewiele zwiększy się do 2025 roku (do 496,2 mln osób), potem występować będzie tendencja spadkowa (do 472 mln w 2050 roku). Systematyczny spa-

dek liczby ludności przewidywany jest w takich krajach, jak: Bułgaria, Czechy, Niemcy, Włochy, Łotwa, Litwa, Węgry, Polska, Rumunia i Słowacja. Będzie następował proces „starzenia się” ludności UE. Udział ludności w wieku 65 i więcej lat będzie się zwiększał do 20,7% w 2020 roku i 24,7% w 2050 roku. Takie zmiany w liczbie ludności oznaczają, zdaniem prof. Stańki, że zwiększenie popytu na artykuły rolno-spożywcze z powodu wzrostu liczby ludności będzie ograniczone.

Analizując kwestie popytu żywnościowego na rynku wewnętrznym i w eksporcie, prof. Stańko stwierdził, że integracja Polski z UE zasadniczo zmieniła warunki handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi. Włączenie Polski w system jednolitego rynku UE oznaczało zniesienie w obrotach z innymi krajami członkowskimi ceł i innych ograniczeń, mogących zakłócać handel, oraz przyjęcie wspólnej polityki handlowej wobec krajów trzecich. Otwarcie rynku spowodowało tym samym kreację obrotów handlowych artykułami rolno-spożywczymi. W latach 2000–2002 Polska była importerem netto artykułów rolno-spożywczych, od 2003 roku jest ich eksporterem netto. Wartość eksportu ogółem w 2007 roku była 2,5-krotnie większa niż w 2003 roku i prawie 3,5-krotnie większa niż w 2000 roku. Import również wykazywał tendencję wzrostową, chociaż dynamika wzrostu była mniejsza niż w eksporcie. Dzięki temu bilans handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi w Polsce ulegał od 2003 roku poprawie, a na końcu 2007 roku wyniósł ponad +2 mld euro.

Analizując wpływ czynników związanych z cenami, prof. Stańko wykazał, że ceny od wstąpienia Polski do UE coraz silniej powiązane są z cenami w innych krajach Wspólnoty. Ich poziom i kierunki zmian są podobne. Ceny w Polsce kształtują się także pod wpływem podaży i popytu na rynkach innych krajów UE. Rynek funkcjonuje efektywnie w zakresie przestrzennej transformacji cen. Na przykład dla przetwórców produktów roślinnych oznacza to swobodę w pozyskiwaniu surowca z rynków o niższych cenach.

Konkludując empiryczną część swojego referatu, prof. Stańko podkreślił, że nadrzędność zasad wspólnej polityki rolnej nad polityką krajową spowodowała ujednoczenie warunków funkcjonowania poszczególnych rynków rolnych w Polsce. Skutkiem tego jest coraz efektywniejsze funkcjonowanie rynku rolnego i ujednoczanie poziomu cen na rynkach sąsiednich. Umożliwia to przetwórcom wybór źródeł zakupu surowców w zależności od poziomu cen. Spowodowało to jednocześnie znaczne zwiększenie rynku zbytu dla produktów i surowców rolniczych. Efektem tego jest szybki wzrost eksportu artykułów rolno-spożywczych. Jednolity rynek UE stał się tym samym dominującym źródłem zaopatrzenia i zbytu dla polskiego sektora rolnego. Dodatkowo, zdaniem prof. Stańko, osłabienie złotego pozytywnie wpływa na wzrost cen rolnych, tempo zaś wzrostu gospodarczego i stopa inflacji słabo wpływają na ceny surowców rolniczych w Polsce.

Profesor Stańko, dokonując analizy zewnętrznych uwarunkowań rozwoju polskiego rolnictwa, wskazał na istotność i wielkość oddziaływań czynników, na które Polscy rolnicy nie mają bezpośredniego wpływu. W sposób bezpośredni z wiedzy na temat tych czynników korzystają decydenci oraz podmioty funkcjonujące na dalszych etapach łańcucha żywnościowego, tacy jak pośrednicy czy

przetwórcy. To w wyniku ich działań czynniki te oddziałują pośrednio na sektor produkcji rolniczej, czyli rolników. Stąd wiedza wśród rolników na temat zewnętrznych czynników warunkujących rozwój ich warsztatów pracy wydaje się być znikoma. Wprawdzie w coraz większym stopniu dokonują oni analiz cen rynkowych w zasięgu regionalnym, czy uwzględniają wahania kursów walut, jednak wciąż ich świadomość i wiedza na tematy prezentowane przez prof. Stańko są dalece niewystarczające. Stanowi to bezpośredni kontrast do sytuacji, jaką obserwujemy na przykład w USA, gdzie rolnicy, pomimo iż nie mają na nie bezpośrednio wpływu, dobrze znają zewnętrzne uwarunkowania rozwoju amerykańskiego rolnictwa.

PODSUMOWANIE

Analiza uwarunkowań rozwoju polskiego rolnictwa przeprowadzona przez znanych profesorów z Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW i uzupełniona referatami pozostałych uczestników Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa* wskazała, iż w zakresie teoretycznych, wewnętrznych i zewnętrznych czynników rozwoju polskie rolnictwo w dużym tempie dokonuje zmian na lepsze. Na postęp, jaki ma miejsce w polskim rolnictwie, wpływają procesy globalizacyjne, integracja z Unią Europejską i jego wewnętrzne atuty, na przykład zasoby siły roboczej. Zainteresowani tematyką konferencji teksty referatów głównych i referatów prezentowanych w jej trakcie znajdują w publikacjach, które powstały z tej okazji.

Jak podkreślił w referacie podsumowującym konferencję Przewodniczący Komitetu Organizacyjnego, profesor Henryk Runowski, wraz z rosnącym tempem zmian rośnie kompleksowość zagadnień, jakie muszą być brane pod uwagę w analizie uwarunkowań rozwoju polskiego rolnictwa, a także powiększają się obszary potencjalnego ryzyka, które dotychczas nie były uwzględniane. Przykładem tego typu zagadnień były kwestie podnoszone i omawiane *ad hoc* w ramach końcowej dyskusji na konferencji. W szczególności dyskutowano o roli i wpływie rozwoju produkcji rolniczej na cele niezwywnościowe, głównie biopaliwa, o wpływie interwencjonizmu międzynarodowego na krajowy rynek rolny czy o funkcji środowiskowej rolnictwa. Jak podkreślił prof. Runowski, stanowią one wyzwanie i nowy, ciekawy obszar badań w zakresie ekonomii i ekonomiki rolnictwa.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz Z., 2008: *Teoretyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa z uwzględnieniem procesów globalizacji i międzynarodowej integracji*. „Roczniki Nauk Rolniczych” G, 94, 2.
- Klepcki B., 2008: *Rozwój nauk ekonomiczno-rolniczych – od rolnictwa do agrobiznesu i ekonomii gospodarki narodowej (studium przypadku Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW)*. „Roczniki Nauk Rolniczych” G, 94, 2.
- Stańko S., 2008: *Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju rolnictwa*. „Roczniki Nauk Rolniczych” G, 94, 2.
- Ziętara W., 2008: *Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa*. „Roczniki Nauk Rolniczych” G, 94, 2.